

Ungern vs EU

- striden om den liberala demokratin

Den auktoritära och euroskeptiska politiken i Polen och Ungern har under de senaste åren orsakat allt mer huvudvärk för EU. Både ländernas förflutna och flyktingkrisen 2015 ligger bakom en utveckling som eldat på slitningen mellan federalister och nationalisterna, i hela unionen.

TEXT OCH BILD: JOAKIM MEDIN

Turisterna flockas på Kossuth-torget i Budapest för att ta bilder av den nygotiska byggnaden. Det ungerska parlamentet med dess röda tak och många vita spiror, precis intill Donaus gröngröna vatten, är verkligen en imponerande syn. Alltjämt ett av de vackraste besöksmålen i den ungerska huvudstaden.

I samma byggnad har den lagliga grunden lagts för att Ungern som första medlemsstat i EU har kunnat överge den liberala demokratin. Sedan premiärminister Viktor Orbán och hans nationalkonservativa parti Fidesz kom till makten 2010 och erhöll två tredjedels majoritet i parlamentet, har de stiftat egna lagar och genomfört stora förändringar som demonterat grundläggande demokratiska funktioner. Ungern har slagit in på en auktoritär väg som går tvärs emot EU:s fundamentala värderingar.

Och bredvid den ungerska nationalflaggan på parlamentets fasad hänger inte längre EU-flaggan. Fidesz lät plocka ner den på våren 2014 efter att Viktor Orbán hade utvecklat en allt mer infekterad konflikt med EU-kommissionen. Istället hänger där en himmelsblå flagga som förknippas med széklererna, en ungersk minoritetsgrupp i Rumänien som bor i områden Ungern förr kontrollerade, men miste efter det första världskriget. Orbán hängde upp széklerflaggan på hösten 2010 för att visa att han står på nationens sida, mot de bittra oförrätter omvärlden utsatt Ungern för.

Ungerska parlamentet i Budapest.

Parlamentet i Budapest sätter fingret på flera av de stora kriser EU idag måste brottas med. Precis som i Västeuropa har det i Östeuropa vuxit fram nya auktoritära rörelser under de senaste åren. Men här i öst har de flera gånger tagit sig formen av folkvalda regeringar, som sedan använder de lagstiftande församlingarna för att bita sig fast vid makten. Dessa regeringar karaktäriseras även av nationalistisk populism och en ofta aggressiv euroskepticism, och har gett upphov till en allt tydligare spricka i EU.

JÄMTE DET LÄNGE uppmärksammade fallet med Ungern heter det andra, stora orosmolnet på östfronten som bekant Polen. En auktoritär utveckling tog fart efter att det ärkekonserverativa partiet Lag och rättvisa (PiS) bildade regering hösten 2015. Det är PiS-ledaren Jarosław Kaczyński som håller i alla trådarna, även om han inte har någon formell position i regeringen.

När jag ringer till Warszawa och talar med Adam Bodnar, Polens oberoende ombudsman för mänskliga rättigheter, menar

Adam Bodnar, Polens oberoende ombudsman för mänskliga rättigheter. Péter Krekó, ungersk statsvetare.

han att landets regering har försökt kopiera hur Orbán steg för steg slöt sitt grepp om statsapparaten i Ungern.

– Regeringens mål har varit att få olika statliga, oberoende institutioner att underkasta sig dess vilja. Man började med konstitutionsdomstolen, sedan fortsatte man med public service-medierna, sedan de offentliga åklagarna. Nu försöker man även ta kontrollen över rättssystemet, så att det inte kan hota regeringens politiska intressen.

UNDER SOMMAREN i år har den polska regeringen kritiserats för att försöka ta kontrollen över landets Högsta domstol (HD). Genom en ändring av lagen om HD har man sänkt pensionsåldern från 70 till 65 år, vilket betyder att ett flertal domare genast måste lämna sina poster. Likaså chefen Małgorzata Gersdorf, vars uppdrag egentligen sträcker sig till år 2020. Men Gersdorf har vägrat lämna sitt jobb och hon har fått uppbackning av flera domare i HD. Regeringen kommer eventuellt att driva igenom ett tillägg till lagen som gör att en PiS-lojal ersättare till Gersdorf ändå kan utses. Polen riskerar att hamna i den bisarra situationen att få två konkurrerande chefsdomare.

Adam Bodnar ber om ursäkt för att det kan låta komplicerat. Så här ska det naturligtvis inte fungera i ett rättssäkert samhälle, men just nu utkämpas ett krig om landets framtid.

– Allt det här strider även mot vår egen konstitution. Men eftersom även konsti-

tutionsdomstolen har upphört att vara en oberoende institution, är det ingen som kontrollerar sådant längre.

Den polska konstitutionsdomstolen fick en PiS-lojal ordförande 2016 och har sedan dess varit ett redskap för makten, vilket bland annat synts i att den försökt svartmåla Adam Bodnar och hans granskningar av regeringen. I juli i år gav tre av Bodnars företrädare som ombudsmän för mänskliga rättigheter ett uttalande, där man fördömde vad landets konstitutionsdomstol har förvandlats till.

POLENS OCH UNGERNS auktoritära U-svängar har lett till djup besvikelse hos bedömare som såg just dessa två länder som särskilt stora demokratiska hopp efter kommunismens fall 1989. Båda ländernas regeringar tog då snabbt till sig liberala principer, orienterade sig mot västvärlden, gick med i NATO och sedan i EU. Idag leder dessa länder istället den auktoritära vägen i EU – och har gott om väljare bakom sig. PiS har stöd av omkring 35–40 procent av polackerna och nästan hälften av ungrarna som röstade i valet i april gav Orbán sitt stöd.

Det finns flera faktorer bakom detta folkliga stöd. Finanskrisen, en generell högerradikal och nationalistisk våg som även syns i västvärlden. Båda regeringarna har också utmärkta propagandakanaler för att få ut övertygande budskap. Men enligt Adam Bodnar beror stödet till en auktoritär politik främst på att demokratin inte fått tillräckligt djupa rötter. Förändringar-

na efter 1989 var aldrig så omfattande som många ville tro.

– Systemskiftet inträffade för mindre än 30 år sedan. Det har inte varit nog med tid för att bygga upp ett tillräckligt förtroende för systemet eller en förståelse för abstrakta begrepp, som vad det betyder att ha en konstitutionell rättvisa och oberoende domstolar. Det har underlättat för regeringarna att kunna driva igenom sina reformer.

Men det finns också djupare resonemang. I juli släppte den liberala ungerska tanke-smedjan Political Capital en rapport som tagits fram i samarbete med en polsk tanke-smedja, om varför regeringarna i Polen och Ungern lyckas med sitt magiska trick: att locka väljare genom populistiska attacker mot politiska eliter – ofta i form av EU – samtidigt som de själva är politiska eliter.

Den ungerska statsvetaren Péter Krekó, som leder Political Capital, menar att det i flera östeuropeiska länder ännu finns många människor som söker en stark ledarfigur att sluta upp kring, som kan leda sitt folk och ta kampen mot fiender. De nationalistiska regeringarna under PiS och Orbán har utnyttjat denna känsla. Samtidigt har de halvt dolt sin auktoritära sida genom en populistisk mobilisering av väljare mot de onda politiska eliterna – men bara mot utländska eliter. Regerings-anhängarna accepterar en inhemsk elit i form av regeringens folk, eftersom de inte är utlänningar.

– Det finns en generell känsla av att andra alltid har bestämt över våra liv. Att vi alltid varit styrda av stormakter och att vi aldrig haft våra öden i egna händer. Det ligger en viss sanning i det. Vi har också upplevt långa perioder med ett begränsat eller helt utradat självstyre, säger Péter Krekó.

FÖR ATT FÖRSTÅ varför den populistiska euroskepticismen och i förlängningen den auktoritära politiken vunnit gehör i Polen och Ungern, är det alltså viktigt att känna till vilken roll både äldre och nyare historia spelar. Stormakters inflytanden löper som en röd tråd genom historien, ända fram till att länderna skulle västifieras efter kommunismen, för att kunna bli medlemmar i EU. Péter Krekó förklarar att folk i Ungern

»Samhällsinformation« på stortavla i Budapest.

ännu bär på ett nationellt trauma över hur det första världskriget resulterade i enorma förluster av territorier och ungrare.

– Vissa har ännu en föreställning om en »antiungerskhet« i Västeuropa, som man måste kämpa mot. I Polen bär folk i sin tur på traumat från det tysk-ryska dubbla militära anfallet 1939, som ledde till att den polska eliten dödades. Det kan regerings-anhängare idag omvandla till en uppfattning om att Polen ännu en gång är hotat.

Från öst av det expansiva Ryssland, från väst av det överstatliga EU.

Och det är flyktingkrisen 2015 som allra tydligast visat hur det finns en spricka i EU. Den liberala bulgariske statsvetaren Ivan Krastev har skrivit att flyktingkrisen ledde till ett ifrågasättande av uppfattningen om att vi sedan 1989 har ett »enat Europa«. Tvärtom visade det sig finnas två väldigt olika slags Europa, i väst respektive öst, när det kommer till synen på

etnisk och kulturell mångfald. EU:s försök att omfördela obligatoriska kvotflyktingar mellan alla medlemsstater har mött ett massivt motstånd från Polen, Ungern och Tjeckien, som alla ingår i den så kallade Visegrådgruppen. Alla tre har vägrat ta emot kvotflyktingar och åtalades därför av EU i december 2017. Flyktingpolitiken har ytterligare spätt på avskyn för EU:s överstatliga inflytande, hos dessa länders regeringar och hos andra kritiker av unionen.

I slutändan har detta lett till att en utmaning EU mött ända sedan sin barndom har vuxit till sig på nytt: dragkampen mellan federalister som vill utöka gränsöverskridande avtal och förpliktelser för medlemsstater, och nationalistiska krafter som tvärtom betonar staternas suveränitet. Idag har de euroskeptiska, auktoritära regeringarna i EU blivit en del av denna slitning mellan två extremt olika visioner om hur EU bör se ut.

– De ser det som att federalisterna försöker attackera själva nationalstaten. Ibland kommer federalisterna i form av EU, andra gånger som George Soros eller som Tyskland. De hotar antingen den inhemska arbetsstyrkan eller den demografiska uppbyggnaden, med sin migrationspolitik. Allt bygger åter igen på föreställningen om att vi blir styrda av någon utifrån, säger Péter Krekó.

PREMIÄRMINISTER ORBÁN är idag ett av de ledande språkrörerna i EU för motståndet mot både flyktingar och utomeuropeiska migranter, samt mot EU:s överstatliga inflytande. Till skillnad från vissa andra populisterna vill Orbán däremot varken upplösa EU eller se Ungern lämna unionen. Han vill se EU förändras åt ett högerpolitiskt håll där unionen är mindre centraliserad och har betydligt mer militariserade gränser. I denna kamp får han idag stöd av ett

Ungersk-Serbiska gränsen.

Viktor Orbáns anhängare.

Ungerns premiärminister Viktor Orbán talar.

växande antal partier i EU, som ser Orbán som en förebild.

Det är förstås ingen överraskning att Orbáns största motståndare ofta kommer från den motsatta ideologiska sidan i dragkampen om EU. En av de häftigaste kritikerna av både Polens och Ungerns regeringar är den tidigare premiärministern i Belgien, EU-parlamentarikern Guy Verhofstadt som är ordförande i den liberala ALDE-gruppen. Han har likt flera andra kollegor föreslagit att EU:s miljarder i utvecklingsbidrag som ges till de nyare, östeuropeiska medlemsstaterna i fortsättningen bör villkoras – mindre demokratiska betyda mindre pengar. Verhofstadt har även åtskilliga gånger understrukt att det inte finns någon plats i EU för »illiberala stater« som trampar på de gemensamma europeiska värderingarna.

Men går det längre att fortsätta använda det gamla EU-slagordet om »europeiska värderingar«, när unionen blivit så po-

litiskt splittrad över just värderingar? I april i år sammanträdde EU-parlamentets utskott för medborgerliga fri- och rättigheter (LIBE) i Bryssel för att debattera en nyskriven rapport om det auktoritära Ungern. Där hävdade den ärkekonservervative polske parlamentarikern Marek Jurek att det finns olika värderingar i Väst- respektive Östeuropa, och att EU:s konflikt med Polen och Ungern bottnar i kulturella skillnader. Under de senaste åren har teorin om ett »krig« mellan olika värderingar i EU vunnit mer mark.

Den nederländska EU-parlamentarikern Judith Sargentini, som har författat Ungernrapporten på uppdrag av EU-kommissionen vänder sig helt emot föreställningen om att vissa nationer inte delar de europeiska värderingarna, på grund av att värderingarna bottnar i de mänskliga rättigheterna.

– De är universella och går inte att förneka med någon kulturell ursäkt. De som

idag argumenterar om en värderingskrock mellan öst och väst, och parallellt demonterar rättigheterna för människor i deras egna samhällen... Det är inte europeiskt säger Judith Sargentini.

SAMTIDIGT VORE det förstås minst lika problematiskt att förbjuda polska och ungerska regeringsanhängare från att ge uttryck för sina värderingar, både i och utanför valbåsen.

Den politiska utvecklingen i Polen och Ungern kommer att utgöra en fortsatt kris för EU, som ytterligare kan försvaga unionens sammanhållning. Många ser ett slags sista hopp i att EU-kommissionen för första gången har påbörjat en Artikel 7-process för brott mot EU:s demokratiska värderingar, mot både Polen och Ungern. Sargentinis rapport var ett första steg och i september ska man rösta för Ungerns räkning. Går allt igenom betyder det att länderna kan mista sin rösträtt i EU-par-

lamentet. Men för att genomföra sådana sanktioner krävs ett enhälligt beslut från alla andra medlemsstater. Både Ungern och Polen tänker backa upp varandra för att neutralisera processerna.

Péter Krekó tror inte att EU kan vinna några hjärtan hos de väljare som idag backar upp regeringarna under PiS och Orbán, oavsett hur mycket EU-kommissionen säger sig vilja rädda den polska och ungerska demokratin.

– Det är som en boxningsmatch. Du måste alltid ha en motståndare och EU kommer alltid att stå kvar som en fiende för ultranationalisterna. En Artikel 7-process passar lika bra in i det här narrativet och kommer inte att förändra mentaliteten hos regeringarnas anhängare.

JOAKIM MEDIN är journalist och författare. Han har nysst kommit ut med boken *Orbánistan – Rädsla och avsky i det illiberala Ungern*.